

וַיֵּשֶׁב מִמְּנוּ שְׁבִי

הרב כרמיאל כהן

(א) וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עָרֹד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחָם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבּ מִמְּנוּ שְׁבִי:

(ב) וַיֵּדַר יִשְׂרָאֵל נָדָר לֵה' וַיֹּאמֶר אִם נָתַן תַּתֵּן אֶת הָעַם הַזֶּה בְּיָדִי וְהִחַרְמְתִּי אֶת עֲרִיכָם:
(ג) וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וַיַּחֲרֵם אֶתְהֶם וְאֶת עֲרִיכָם וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם חֶרְמָה:

(פרק כא)

הכנעני שפתח במלחמה עם ישראל הצליח לשבות ממנו שבי. רש"י כותב בעקבות חז"ל:

וישב ממנו שבי - אינה אלא שפחה אחת.

מניין למדו זאת? ומה פשר ביאור זה?

מבאר הרמב"ן:

נתעוררו החכמים בזה, מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם, כגון במלחמת עמלק הראשונה מפני שאמרו: 'היש ה' בקרבנו' (שמות יז, ז), ובשניה, מפני חטאם במרגלים שהזהירם משה ממנה (לעיל יד, מא - מה), אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה. ולפיכך פירשו הכתוב הזה, וישב ממנו השבי שהיה בידו, והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם, כלשון בכור השבי (שמות יב, כט) שהוא בכור השפחה, כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף.

עצם התיאור של שביית שבי מבני ישראל מעורר תמיהה. בכל מלחמות המצוה שנלחמו ישראל בימי משה לא אירע לישראל כל נזק, אלא אם כן חטאו. במלחמת עמלק, למשל, נוצר מצב של "וגבר עמלק" רק בעקבות חטאם (וגם מצב זה השתנה כידוע). במעשה המעפילים הוכו ישראל כיון שחטאו ולא שעו לאזהרת משה. אך כאן במלחמה זו לא תואר כל חטא לפניה, ואם כן יש לתמוה: כיצד הצליח הכנעני לפגוע בישראל? זוהי הבעיה שעמדה בפני חז"ל, לדעת הרמב"ן; ופתרונו הוא: השבי ששבו הכנענים לא היה של אנשים מישראל אלא של שפחה אחת כנענית ("שבי" לשון יחיד) ששבו ישראל מהם בעבר, ועתה החזירוה הכנענים אליהם. פתרון זה מבוסס על ההשוואה: שבי=שפחה (ראה שמות יב, כט בהשוואה לשמות יא, ה). יש לשים לב שעל פי זה מתבאר הביטוי "שבי" כאילו הוא מיוחד - השבי.

אמנם כך ביארו חז"ל, אך הרמב"ן מציע הצעה אחרת "על דרך הפשט":

ועל דרך הפשט, ענין הכתוב כי לא הרג מהם הכנעני הזה שום אדם, אבל שָׁבָה מהם מעטים וכאשר נתן ה' אותו בידם השיבו את הכל, ולא נפקד מהם איש. והזכיר הכתוב זה, להודיע כי מפני שראו ישראל מתחלה כי גבר הכנעני נדרו הנדר הזה להחרים כל שללם לה' וישמע ה' בקולם.

אכן "לא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב זולתי בעת קלקלתם", אך אין זה כולל שבי. ההשגחה על ישראל באופן ש"לא נפקד מהם איש" (כלשונו של הרמב"ן על פי במדבר לא, מט), מתייחסת אך ורק להרוגים, אך כדרך של מלחמות יתכן שיהיו שבויים (כשם שהיו במלחמה זו). אמנם בכל מקרה "כאשר נתן ה' אותו בידם השיבו את הכל"; אמנם, כאמור, יתכן שיהיו שבויים ממחנה ישראל ביד האויב, אולם אך ורק כמצב זמני והפיך עד לאחר הנצחון. יש לשים לב שלדעת הרמב"ן הביטוי "שבי" אינו לשון יחיד אלא כשם קיבוצי במשמעות: קבוצה של שבויים.

מדברי הרמב"ן עולה שגם במלחמות קודמות יתכן שהיו שבויים ממחנה ישראל, שחזרו לאחר הנצחון. אם כן מתעוררת השאלה: מדוע דווקא כאן הזכירם הכתוב? כתשובה לשאלה זו, כתב הרמב"ן בסוף דבריו המצוטטים לעיל, שתיאור שביית השבויים הוא כדי להסביר את הסיבה שישאל נדר להחרים את עריהם.

בהמשך דבריו מציע הרמב"ן הצעה נוספת:

ויתכן שנאמר עוד, כי קצף ה' על הכנעני הזה בעבור שבא מארץ מרחקים להלחם בישראל ולא ירא אלהים, ורצה שיהיה לחרם, על כן הגביר אותו מתחלה כדי שידרו להחרימו לה'.

שביית שבויים מישראל אינה אופיינית כלל למלחמות ישראל, אלא היא מאורע חריג שאירע במלחמה זו, ולכן הזכירה הכתוב. ומה טעם אירעה דווקא במלחמה זו? מבאר הרמב"ן, שהקב"ה רצה להעניש את הכנעני "בעבור שבא מארץ מרחקים להלחם מישראל ולא ירא אלהים", ולכן גרם לכך שהכנעני יצליח בתחילת המלחמה, ובעקבות הצלחה זו ידרו ישראל נדרים ויחרימו את עריו.

בשולי הדברים נוסף, שהצעתו האחרונה של הרמב"ן היא על דרך הכתוב (אויב יב, כג): "מִשְׁגִּיא לְגוֹיִם וַיֵּאבְדוּם"; וכפירוש רש"י שם: "משגיא את הגוים ומצליחם, ולבם מתגאה בהצלחתם, והוא היה אבדן שלהן מה שהצליחו"; וכביטוי החרף של המדרש (אסתר רבה פרשה ז): "אויבי הקדוש ברוך הוא למפלתן הן מתגדלין".